

Licence to live

Taler
Per Fugelli

Dato
20 februar 2006

Sted
Oslo

Omstendigheter
Initiativmøte, Antiautoritært forum

- 1 Det er da en vittighet at vi innkaller til masse møte for å stifte Antiautoritært forum. Det minner om en scene i Life of Brian hvor Brian blir hyllet av en masse på tusener. Brian blir redd denne massebevegelsen og roper ut:
Remember, - you are all individuals! Og menneskemengden svarer i et mektig
5 kor: Yes, - we all individuals!

Begge deler fra denne filmscenen er sant. Vi er hellige enkeltmennesker, men vi er også en sum, et samfunn. Vi er både frihet og fellesskap. Fellesskapet skal jeg avslutte dette foredraget med. La oss begynne med friheten.

10

Frihet vil jeg ikke definere fordi det vil ta frihet fra friheten. Det er nok når Paul Éluard i sitt Frihetsdikt skriver:

På hvert pust av morgengry

15

på havet, på båtene

på det avsindige fjellet

20

skriver jeg ditt navn

Frihetens grunnstoff har etter Aristoteles med evne til selvbevegelse å gjøre. Kanskje handler frihet om makt, mot og mulighet til å bevege seg mot egne mål? I så fall er frihet livets eget vitamin.

25

Frihet er det mentale vitamin som styrker byggingen av ekte identitet. Betingelse nummer en for trivsel, trygghet, helse og en anelse lykke i livet er å få være seg

30 selv. Du må være trygg på din egenart og bli godtatt som den du er, ikke den andre vil du skal være.

Frihet er det åndelige vitamin som styrker lekelysten og oppdagelsestrangen. Frihet stimulerer nysgjerrigheten, forandringslysten og mestringsevnen. Frihet gjør deg til en levende sjel på vandring. Frihet gir sjelen trening. Det har helsen
35 godt av. Frihet er det moralske vitamin som styrker ansvar og samvittighet. Dermed skaper frihet verdighet som også er en essensiell helseverdi. Menneskets verdighet bygges og rives av følelsene stolthet og skam. For å oppleve stolthet eller skam, må mennesket i noen grad ha fri vilje og frie valg. Frihet er det sosiale vitamin som styrker motet til å møte Den andre. Frihet gir oss lyst til å gå på
40 besøk i andre mennesker og andre guder. Frihet skaper fellesskap, det andre grunnstoffet helse blir til av. Frihet er det politiske vitamin som styrker muligheten til å virkeliggjøre seg selv. Gitt sine gener, evner, lyster, laster og livssituasjon må mennesket få frihet til å skape seg selv på sin måte. Et vitamin er et stoff som er nødvendig for å leve. Friheten er et slikt stoff, framstilt slik av
45 Nordahl Grieg: Det fødes i oss en visshet: frihet og liv er ett, så enkelt, så uunnværlig som menneskets åndedrett. - Ja, men så er vi heldige og lykkelige i Norge, vil mange si, som er rike på olje og velferd og frihet. Vi trenger ikke noe Antiautoritært forum. Her kan vi da tenke og tale og leve og puste fritt! Mmmmja - kan vi det nok - vil jeg spørre? Har vi Licence to live nok i 2006?
50 Eller lider vi kan hende av innbilt frihet? Jeg vil antyde at friheten vår begrenses av syv gode fangevoktere:

- Helse

55 - Trygghet

- 0-visjonen

- Forstand

60

- Høyere, raskere, sterkere

- Bli som oss

65 - Det frie marked

Frihetens fiender i Norge i dag opererer ikke under navn som diktatur, sensur, fengsel og tortur. Et Archipelag Gulag, et Abu Ghrai er utenkelig i vårt land. Vi vil aldri godta Ayatollaer som styrer våre tanker. Vi vil ikke tåle et ærlig diktatur. Derfor må frihetens fiender ta på seg forsvinningsdrakt og derfor må vi være klarsynte for å se frihetstyvne i Norge. Vi må verken lide av blå eller rødgrønn stær. Vi må gjennomskue det Etienne de la Boétie allerede på 1500-tallet kalte Den frivillige trelldom, nemlig at mennesket er villig til å bytte frihet mot goder som helse, trygghet og flinkhet. Og vi må lete etter hvem "noen" er i Storinkvisitoren berømte antifrihetstale i Brødrene Karamasov. Her sier Storinkvisitoren til Kristus: "Jeg sier Deg at mennesket har ingen pinligere bekymring enn den, å finne noen som det snarest mulig kan overgi frihetens gave til, som dette ulykkelige vesen fødes til verden med." Hvem i Norge i 2006 er disse "noen" som menneskene gir fra seg frihet til, med smil og takk?

Det postmoderne fengsel nr. 1 er helsen. Medisinen er i ferd med å gjøre Norge om til Det forhelsede land. Helsetjenesten vil oss alt for vel. Derfor tar den synd og fett og røyk og lyst og sykdom og pine, det vil si frihet fra oss. Medisinen fører oss inn i livsstilismen, et tvangspregel liv styrt mot ett mål: Sen død. Totalitarisme er betegnelsen på politiske systemer som tilstreber total kontroll over samfunnet, familien og det personlige livet. I praksis er totalitarisme umulig å oppnå fordi det krever et urealistisk kontrollapparat. Men en strategi er å bygge styringen inn i det enkelte mennesket. Det vil si å gjøre borgeren til sin egen vokter og fange, frivillig, ja til og med begeistret programmert av den rådende ideologi. Er det i ferd med å skje Helsesamfunnet? Det foregår for tiden mye ensretting i helsens navn. Strenge forskere har designet Det sunne mennesket. Med grønn resept, skremsel og forbud skal de 4 652 228 særpregede enkeltmenneskene i dette landet tvangsinnlegges i Den norske helsetrøen. Da får mange gnagsår. Samfunnsmedisin arbeider med grupper. Derfor har den lett for å glemme at mennesket stemmer med Erik Erikssons sannhet: Man is a universe of one. Karl Evang sa: Individet er en abstraksjon. Det er en farlig fristelse i folkehelsearbeidet å betrakte menneskene som kloner av hverandre. Samfunnsmedisinen er opptatt av det Finn Carling advarte mot i 1975: Å skape mennesker i vårt helsebilde. Anne Louise Kirkengen minner oss om at individet er "The Real Thing" når hun skriver: "Og ingen gruppe mennesker er så homogen at deres felles kjennetegn er mer korrekte enn deres individuelle." Mennesket er ikke et reagensrør hvor vi kan utøve sosialmedisin under standardiserte og kontrollerte betingelser. Mennesket er ganske ulydig. Heldigvis. Samfunnet er ikke et laboratorium hvor vi kan designe folkehelse

under standardiserte og kontrollerte betingelser. Samfunnet er ganske rotet. Det er derfor vi trives der. Helsedyrkingen, også kalt helsismen, tar frihet særlig grådig fra mennesker i lave sosiale lag. I stedet for beundring og respekt for alt de 110 makter gitt vanskelige levekår, påføres mennesker skam og nedverdiggelse. Jeg tror Pål Gulbrandsen har rett når han hevder: "En finurlig form for ydmykelse av de lavere lag av folket utføres av de som driver moderne helseopplysning *. Moderne anvendelse av massemedier i helseopplysningskampanjer har iallfall ett underliggende budskap de syke og fattige forstår: "Dere er ikke bare syke og 115 fattige, dere er dumme også". Slik kan helsens opplysere gjøre selvbildet mørkere for folk." Ordet skam kommer fra gotisk og ble opprinnelig brukt om å dekke seg til. Se på røykerne nå, der de står og fryser seg syke og gjemmer seg bort i de moderne skammekrokene. Det er ikke tilfeldig hvem som tar seg makt til å definere det helseidealet vi skal strebe mot og hvem og hva vi ikke skal tåle. Det 120 er en velutdannet, privilegert borgerlig elite som setter opp gullstandardene for livsstil, kropp, helse, evner, dyder, væremåter, livsverdier og samfunnsnytte. Slik kan Velferdsstaten legges åpen for et medisinsk sorteringssamfunn. De "stygge" kroppene ydmykes. De som mangler vilje påføres skam. De usunne livsstilene fordømmes. Jo sterkere glansbildemennesket blir båret fram, jo svakere blir 125 selvbildet til de som opplever seg som flekker: Kronisk syke, uføre, funksjonshemmede, gamle og pleietrengende, stoffmisbrukere, fete, røykere, alkoholmisbrukere, arbeidsledige og sosialklienter. Vi risikerer at det økonomiske klassesamfunn blir avløst av et medisinsk klassesamfunn hvor helse, kropp og livsstil blir essensielle sorteringskriterier.

130

Hva kan vi gjøre for å øke helsefriheten?

Vi må realitetsorientere helsebegrepet. Medisinen bekjenner seg til et glansbilde av helse som krever fravær av sykdom og risiko, nærvær av fullkommen funksjon 135 og velvære. Denne gullstandarden bringer menneskene inn i 0-visjonens psykose. Helseidealet blir så blankt at alle får flekker. Livsstilskravene blir så høye at alle kommer til kort. Vi bør holde oss med et raust og ærlig helsebegrep som også rommer feil, sykdom og faenskap - for sånn er livet. Vi må lære av kloke folk på Værøy og Røst. Hjemme i stuene henger broderier innrammet i 140 gull med teksten: Her er gleder og sorger. Så lenge vi dyrker styrke og forakter svakhet, kan vi aldri bli venner med oss selv som de ufullkomne skapningene vi er. Man fikk ikke være syk ved Solkongens hoff i Versailles. Sykdom forstyrret den herskende stemning av gladhet. Man måtte gjemme sin smerte, danse med sin sykdom og smile til kongen. Vi bør regissere et maskefall på helsens scene. Vi

må være ærligere i å gi klar melding ut om at sårbarhet, avmakt og sykdom er alle menneskers lodd. Sånn er livet, må vi oppdra hverandre til å erkjenne - med flekker og feil, med synd og fare, mismot og selvtvil - tilblandet glede, styrke og lyst. Vi må realitetsorientere helsebegrepet, så ikke så mange blir sett på eller
150 opplever seg selv som feil.

Den andre flukt fra tvangshelsen går gjennom vitenskapelig måtehold. Medisinen lider av en farlig overtro på seg selv og har smittet folk med sin stormannsgalskap. Framskritt i vitenskap og teknologi gir både leger og
155 pasienter en illusjon av å mestre Universet. Hvis vitenskapen overselger muligheten til styring, endring og kontroll, bare du har vilje, - da produserer vi dårlig samvittighet og utilstrekkelighet. I stedet for denne hybris må vi være nøkterne. Vi må anerkjenne naturens herredømme, respektere skjebnens lunefulle spill og vedstå oss vår egen litenhet. Mye av helseprogrammet er lagt i
160 genene, i livmoren, i tidlige barne- og ungdomsår - samt i livets flaks og uflakslodd som Ståle Fredriksen gjør rede for i sin doktoravhandling *Bad luck and the tragedy of modern medicine*.

Den siste helsefrihet vil vi få ved å flytte lys fra livsstil til levekår og skam fra
165 mennesket til samfunnet. Det helsefremmende og forebyggende arbeid i Norge i dag er, slik det går fram av Folkehelsemeldingen, ensidig rettet inn mot individet. Den individuelle livsstilsmodellen er bekvem for makthaverne. Den flytter lyskasterne fra sosial urett til individuell svakhet, fra politisk skam til personlig skam. Livsstilsmodellen fungerer som en lynavleder for politiske
170 trusler mot folkehelsen. Politikk handler om å fordele levekår. Når kommunestyret, fylkestinget, Stortinget, Det internasjonale pengefondet og Chase Manhattan Bank fordeler levekår - inntekt, arbeid, utdanning, bolig, mat, miljø - fordeler de samtidig rammebetingelser for helse. Men politikk er mer enn å fordele brød og penger. Politikk handler også om å fordele ikke-materielle
175 verdier som frihet, trygghet og verdighet. Politikk er å forme og forvalte et menneskesyn og et samfunnsklimate som får direkte følger for menneskenes mulighet til å bevare helsen. I Norge nå er de største truslene mot folkehelsen det framvoksende Forskjellssamfunnet med nyfattigdom, prestasjonspresset og utryggheten i arbeidslivet samt en utbredt rasisme som er normalisert, ja nesten
180 gjort til en dyd. Derfor må det forebyggende og helsefremmende arbeid bygges inn i politisk teori og praksis. Vi må våge å si høyt at rød resept er bedre enn grønn og blå. Med stolthet og styrke må vi argumentere faglig for Velferdsstatens helsekvaliteter. Vi må våge å si at her finnes sunne og syke

185 samfunn. Anerkjente forskere som Wilkinson og Marmot dokumenterer tungt
at samfunn med likeverd skaper helse. Samfunn med sosial rettferdighet og
etnisk respekt bygger helse. Samfunn med store inntektsforskjeller produserer
sykdom. Samfunn preget av hard konkurranse og forrakt for svakhet legger
helse øde. Denne vitenskapelige sannhet må vi våge å bære fram, selv om den har
190 politisk ladning.

Den andre fangevokter med et pent, borgerlig navn heter: Trygghet. Det
postmoderne samfunnet ligner på Salme 727: Vårt fangerom er murt av
redselesteinar, og fangeklede er vårt stengde eg

195 Vi er besatt av risiko og beskyttelse og villige til å bytte frihet med trygghet.
Kafka sier: Det er ofte tryggere å være i lenker enn å være fri. Det er mange som
tjener på å pushe adrenalin i det norske samfunnet. Medisinen tjener på å
produsere risiko og selge beskyttelse. Mediene selger skrekk og gru.

200 Nærbilde av gribber ved åtsel i fugleinfluensaens tid, zoom på en harmdirrende
drøvel i Muhammedtegningenes tid, elektroniske E-coli monstre i de farlige
kjøttkakers tid. Politiet og overvåkningspolitiet blir større og mektigere av frykt.
Makthaverne befester seg i engstelige tider. Redde folk vil ha ro og orden. Redde
205 folk er lydige folk. Ingen blir friskere eller gladere eller friere av å vandre i
fryktens landskap. Frykten skader den livskilde som heter grunnleggende tillit.
Basal tillit, det at vi i utgangspunktet stoler på at andre mennesker er gode, er en
betingelse for å våge seg ut i livet og verden. Basal tillit gir mennesket det Paul
Tillich kaller The courage to be. Basal tillit gir mot til å nærme seg, åpne seg for
210 og bli glad i andre mennesker. Basal tillit er det bindemiddel samfunnet blir lagd
av. Frykt virker som løsemiddel på basal tillit. Frykten krever kontroll, garanti og
kvalitetssikring. Frykten tar ikke sjansen. Frykten tillater ikke det John Stuart
Mill setter opp som samfunnets målsetning: Å legge til rette for at mennesket
kan drive "experiments in life". Frykten påfører mennesket et uhyre frihetstap.
215 Vi blir forsiktige, beregnende og innadvendte i stedet for modige, lekelystne og
sosiale. Så sitter vi der til slutt innestengt i vår egen celle, uttrykt slik av Graham
Greene i The Ministry of Fear: "It is impossible to go through life without trust,
that is to be imprisoned in the worst cell of all: oneself."

220 Den neste onde hyrde som stjeler frihet er 0-visjonen, den utopiske mentalitet
som krever null risiko, null feil, null svakhet - og 100 % perfeksjon. Jeg har en
skummel fornemmelse av at samfunnet holder på å bli for strengt, for rent, for

kresent. Jeg har en illevarslende følelse av at folkesjelen nå vil for mye og tåler for
225 lite. At vi er på vei inn i et utopisk prosjekt som vil gjøre menneskene til engler
og jorden til himmel - her og nå. 0-visjonen tar fra oss frihet til å være
ufullkomne mennesker. Den er i slekt med Null-toleransen. Zero-tolerance ble
funnet opp av en barsk sheriff eller var det borgermester i New York tidlig på
1990-tallet. Med Zero-tolerance fjernet han flekkene fra The Big Apple. Med
230 Null-toleranse for pissing, tigging, tagging og peke nese gjorde han etter sigende
voldspølen New York om til en speiderleir. Plutselig er Null-toleranse opphøyet
til et moteord i de mektiges krets i Norge også. Statsministeren lover Null-
toleranse for mobbing, helseministeren forkynner Null-toleranse for røyk,
justisministeren bebuder Null-toleranse for vold, arbeidsministeren
235 proklamerer Null-toleranse for å ligge lenge om morgenen, byrådet i Oslo roper
ut Null-toleranse for tagging, skolene i Bærum proklamerer Null-toleranse for
banning. Null-toleransen vil gjøre samfunnet rent, eliminere sosial og mental
forurensning. 0-visjonen vil gjøre livet rent, fjerne flekker, feil og farer. Den
springer ut av en forestilling om at hvis vi bare investerer nok oljemilliarder og
240 nok milliarder hjerneceller kan vi bestyre naturen, designe livet, programmere
samfunnet - så hvorfor skal vi godta risiko, ulykke, smerte, lidelse, aldring, død?
Høsten 2005 talte den nye paven, Benedict XVI, til 1,5 millioner unge
mennesker i Köln. Han sa: "I århundret som gikk har vi opplevd en revolusjon
hvis program var at man ikke skulle vente på Gud, men ta verden i egne hender.
245 I dag er mange i ferd med å glemme Gud. Glemselen er en hovedårsak til
menneskenes utilfredshet og frustrasjoner." Jeg liker ikke paver og tror ikke på
Gud, men denne gang bør vi lytte til Benedict XVI. Det er farlig å prøve og lage
himmel på jord og kreve at menneskene skal ligne på engler. De som er fjernest
fra helseidealet, kroppsidealet og livsstilsidealet opplever avviket tyngst. For å ha
250 det fritt og morsomt, må vi forstå at vi lever i Jammerdalen, og trives der.

Frihetens neste fengsel er døpt av Max Weber: Rasjonalitetens jernbur. Vi tror
ikke på Gud lenger, sier Weber med paven, men på oss selv, på vårt rasjonelle
intellekt. Vi tror på plan, styring, analyse, system og kontroll. Stengt inne i
255 rasjonalitetens jernbur mister vi poesi, skjønnhet, lek og frihet. Med hva kan vi
møte frihetsrøverne frykt, 0-visjonen og forstanden? Med likevekt sier Seneca,
med sang sier Doris Day, med lekelyst sier Jorge Louis Borges.

Kuren mot fullkommenhetsnevrosen har Seneca, størst blant stoikerne, gitt oss:
260 Vi må forsone oss med det ufullkomne, trives med feil, like farer, tåle
annerledeshet, legge alt - eller - ingenting tankegangen død. Aristoteles sa det

først: Det gode liv finner vi ved å følge aurea mediocritas, den gylne middelvei. Vi må lære oss å elske nok i stedet for alt, og tåle noe i stedet for intet. Likevekt
265 og helse får vi først når vi godtar at nok er nok. Vi må forsone oss med livets minusposter og samfunnets utilstrekkeligheter. Vi må være glade i oss selv og hverandre som ufullkomne mennesker. Mennesket må få lov til å være en brøk, med stolthet og verdighet. Camille Paglia har også skrevet ut et middel for frihet: Vi må godta vår smerte, forandre på det vi kan og le av resten. I stedet for
270 å proklamere Null-toleranse bør våre ledere forkynne: Så pass lyt vi tåle. I stedet for å love ingen fare, ingen pine bør modige og ærlige fagfolk spørre: Hvor mye vondt har vi godt av? Og svare: Mennesket og samfunnet tjener i helse og trygghet på å godta en viss risiko, forsone seg med en anelse mobbing, en smule vold, en dose terror, noen milligram synd og fem tonn usunnhet. Vi må ikke
275 være for sultne på helse, for grådige etter sikkerhet, da får vi sure liv og strenge samfunn. Det er homo economicus som forkynner 0-visjonen. Det økonomiske individ tiltrekkes av kontroll, plan og plikt. O-visjonens normverk og planverk er hentet fra oljeplattformer og veitrafikk. Men mennesket er ikke en teknologisk installasjon eller en økonomisk investering. Mennesket er et under.
280 Homo ludens, det lekende mennesket er 0-visjonens fiende. Derfor må vi leke mer, tulle og tøyse mer, gi faen mer, og synge mer 0-visjonens motstandssang: Det som skjer, det skjer, jeg kan ikke si deg mer. For noen år siden fikk jeg en resept mot 0-visjonen formulert av Jorge Luis Borges: "Hvis jeg kunne leve livet mitt på nytt ville jeg sørget for å gjøre flere feil. Jeg ville ikke prøvd å være så
285 perfekt, ville slappet mer av. Jeg ville vært enda dummere enn det jeg har vært, i virkeligheten skulle jeg tatt svært få ting på alvor. Jeg ville vært mindre hygienisk, tatt flere sjanser, reist mer, kontemplert flere ettermiddager, klatret opp flere fjell, svømt i flere elver. Jeg skulle dratt til mange steder jeg aldri dro, spist mer iskrem (min utheving), og færre vitaminer, hatt flere ekte problemer og færre
290 innbilte. Jeg var en av disse personene som lever oppmerksomt og produktivt hvert eneste minutt av livet. Sjølsagt hadde jeg lykkelige øyeblikk. Men hvis jeg kunne vendt tilbake til livet, skulle jeg sørge for bare å ha gode øyeblikk, fordi det sies at livet er lagd av øyeblikk. Jeg var en av disse som aldri drar noe sted uten termometer, en pose varmtvann, en paraply og en fallskjerm; hvis jeg
295 kunne levd om igjen ville jeg reist lettere. Hvis jeg kunne levd om igjen, skulle jeg begynt å gå barbeint de første vårdagene og fortsatt helt til slutten av høsten.

Jeg skulle tatt flere småturer i gata mi, kontemplert flere morgener og lekt med
300 flere barn, hvis jeg på nytt hadde et liv foran meg. Men jeg er 85 år og vet at jeg

holder på å dø." For å komme ut av 0-visjonens tvang må vi slippe mer av på kravene til prestasjon, forbruk, sunnhet og fullkommenhet. Vi må bli mer fandenivoldske, slurvete og lekne. Bare slik kan vi gjenvinne frihet.

305

Tilbake til frihetens moderne fangevoktere. Den femte heter flinkhet eller olympisk sagt: Høyere, raskere og sterkere. Gro kalte den femte fangevokter ved sitt rette navn da hun ropte: Det er typisk norsk å være god! Gro, NHO, Kristin Clemet og co. tar fra oss frihet ved å påføre oss tvang til flinkhet.

310 Flinkhetsraseriet forbyr oss å hvile med nok og være glade i oss selv som middels.

Det er farlig for friheten og helsen å ville for mye. Folk i Norge vil for mye nå.

Alle vil være nummer 1. Rangering er en av tidens hysterier. Fødestuer, operasjonsstuer, barnehager, skoler, samleier, mennesker, ledere, opplevelse av bøker og wienerbrød, alt og alle skal ordnes i rekkefølge fra nr. 1 til nr. 47, fra

315 seier til nederlag. For å være blant vinnerne må du fornye, perfektionere og effektivisere deg - hele tiden. Ingen, verken kroppen eller sjelen eller Børsen er skapt til å være all time high - hele tiden. Enten det er Vår Herre eller Darwin som har skapt oss, er vi skapt som det folk på Værøy og Røst kaller

blandingsmennesker. Av og til er vi svake, av og til sterke, noen ganger glade,

320 andre ganger triste, en sjelden gang nyskapende som regel på rutinen, stort sett friske, i perioder syke. Slike blandingsmennesker må vi få frihet til å være hvis vi skal beholde helsen og trivselen. Hvis vi lar oss innbille at vi kan yte maksimalt, være positive og kreative - hele tiden, oppstår overanstrengelse og utbrenning.

De politiske elitene, ekspertsystemene og mediedramaturgene programmerer

325 det moderne mennesket etter 10 nye bud:

- Ærgjerrighet

- Produktivitet

330

- Flinkhet

- Ryddighet

335 - Forsiktighet

- Lydighet

- Sikkerhet

- Renhet

- Viljestyrke

345

- Helse

Foran disse substantivene står det ikke "passe" eller "nok", men ABSOLUTT. Flinkhetsraseriet skader også samfunnshelsen ved å sortere mennesker i flinke og
350 uflinke, vinnere og tapere. Flinkhetsraseriet skaper splittelse og rangering mellom menneskene i stedet for samhold og likeverd. Det er kun konkurranseøkonomiens smale og kresne menneskekrav som får gyldighet. De som ikke vil eller makter å være klon av Supermann og Superkvinne påføres tap av verdighet og frihet. Forskjellen øker i kroner og ører mellom folk i Norge,
355 men mer alvorlig er det at forskjellen øker i selvbilde og sosial respekt. Når jeg reiser rundt i kjelleretasjen i Det norske hus og møter de menneskene som maktene herjer med, er melding klar: Det er ille å være fattig på penger, men det jævlige er å være fattig på følelsen av å bli godtatt og å finne mening i det menneskelige fellesskap. Å bli stemplet ikke god nok, ikke brukbar i skolen eller
360 i arbeidslivet gjør noe farlig med et menneskets syn på seg selv og samfunnet. Et slikt tap av frihet, verdighet og tilhørighet legger mennesket åpent for sykdom. Da Jens Stoltenberg i sin nyttårstale 2006 skulle si noe godt om innvandrere, trakk han fram to ungdommer fra Lørenskog videregående skole som begge hadde fått 18 seksere og nå studerer medisin ved Universitetet i Oslo.
365 Stoltenbergs dumhet viser vei til frihetens sjette fengsel: Bli som oss!

Den sjette autoritære ånd som romsterer i Det norske hus, visker og roper: Bli som oss! For å oppleve frihet og verdighet i vårt fellesskap, må du elske som oss, ha samme Gud som oss, tenke og være som oss. Dette er det alvorligste av alle
370 frihetsran, fordi det stjeler selve jeget fra mennesket. På Værøy og Røst, mitt folkeuniversitet, har de i et Kirkeblad. Forleden år sto gjengitt et intervju presten hadde med de tre konfirmantene på Røst. Han spurte: Hva er viktigst for at du skal ha det godt i livet? De tre svarte i kor: Å bli sett og godtatt som meg. I Stavanger går nå gode borgere bort til drosjen, ser inn og spør sjåføren: Er du
375 muslim? Hvis han svarer ja, er meldingen: Då vil eg ikkje kjøra med deg. Over vaflene på et sykehjem i Bergen foreslo en ellers snill, ung hjelpepleier: "Jeg synes alle vi skal gi en månedslønn, så kan vi få sendt dem (innvandrerne) hjem." Den unge Ali Mommhad, født i Norge, fikk jobb som telefonselger. De første

380 dagene solgte han på bønn, men da han skiftet navn og presenterte seg som Vidar, gikk slagstallene til topps. Den mest essensielle av frihetene er friheten til å få være seg selv, friheten til å bygge seg selv med sitt eget grunnstoff. Denne friheten prøver nå det mest autoritære av partier, Fremskrittspartiet, å ta fra hundretusen mennesker i Norge. De har hvert tredje menneske med seg i dette angrepet på friheten. Den viktigste frigjøringsbevegelsen i Norge må rette seg mot Bli-som-oss-mentaliteten. I stedet for bør vi bygge Mangfoldsamfunnet. Vi bør framelske særpreg, ulikhet, variasjon i tro, væremåte, seksualitet, livsstil, kropp, evner og helse. Vi bør arbeide for et raust sosialt klima som ikke bare av plikt og dannelses tåler det fremmede, men som priser det merkverdige, tiltrekkes av variasjonsbredden og elsker mangfoldet. Det norske hus må holde seg med rom hvor hver enkelt blir sett og godtatt som seg, uansett Gud, uansett hud, uansett kjærlighet.

Den syvende fangevokter, Mammon, prøver å innbille oss at gull er livets øverste verdi og at markedet har frihet til salg. For 2500 år siden sa Lao Tze, taoismens grunnlegger: Den som samler rikdom, har mye å miste. Ja, blant annet frihet. Materialismen tar frihet fra oss ved å stjele tid og krefter. Vi bruker store deler av livet på å tjene penger, kjøpe og selge ting, dyrke ting, vedlikeholde ting, vokte ting. Materialismen beslaglegger så mye tid, oppmerksomhet og energi at friheten til å velge andre livsgoder blir illusorisk. Sjelefred, sans for stil og skjønnhet, lek, samvær med mennesker, guder, dyr og natur, sosial innsats, politisk engasjement kan bli ofret i dansen rundt gullkalven.

Høyrekreftene og den "frie" markedsøkonomien har på underlig vis klart å kidnappe friheten. Dette ble morsomt belyst forleden da Sosialistisk Venstreparti gjorde individuell frihet til en hovedsak i sitt nye prinsippprogram, hvorefter Høyre overveiet å klage til Patentstyret. At høyresiden så lenge har fått ha monopol på friheten, er gåtefullt, fordi det ustyrte markedet er frihetens farligste fiende. Konkurransøkonomien standardiserer det menneskelige prosjekt i retning av én bestemt rasjonalitet, én bestemt kompetanse, én bestemt væremåte, én bestemt prioritering av liv og tid, ett bestemt bilde å stille seg ut med. Reklamepress, motekultur og kjøpemani kan påføre menneskene kollektive uniformer som truer ekte identitet. På den såkalte frie markedsplassen kan vi bli fristet til å tvinge vårt jeg inn i et kunstig ideal. I stedet for å skape seg selv, strever menneskene med å likne på et glansbilde andre har skapt. Vi blir forført til å kjøpe identitetsskapende symboler: Klær, biler, mobiltelefoner, solbriller og opplevelser som skal sende ut melding til all verden om at vi er den

vi tror andre synes det er flott å være. Men da blir vi bare flyktige, skjøre og
420 utskiftbare logoer i stedet for mennesker skapt av eget grunnstoff, forankret i
egen tyngdekraft. Valgfrihet er det hellige mantra for markedet og
høyrepartiene. Vel og bra, men vi bør lytte til Arne Johan Vetlesen når han
advarer: "Når valgfriheten - eller budskapet om dens plass i tilværelsen - blir
total, slår den over i sin motsetning: valgtvang. I den individualiserte
425 valgtvangens samfunn vil enhver drive rovdrift på seg selv, i streben etter å leve
opp til omgivelsenes krav om omstillingsevne, prestasjon og vellykkethet. Når så
skjer, blir vi alle selvskadere." I stedet for å underlegge oss markedets
slavementalitet, bør vi lytte til Aristoteles som sier: "Bare den som eier seg selv, er
fri." For lenge siden hadde Høyre et interessant slagord: Selveierdemokratiet.
430 Meningen var at folk skulle eie mest mulig selv av jordisk gods, gull, hus, aksjer
osv. Kanskje burde Selveierdemokratiet gjenoppstå som politisk visjon, men nå i
betydningen: Samfunnet må legge til rette for at hvert eneste menneske skal ha
rett til å eie seg selv. Selvrealisering har med personlig mot og individuelle evner
å gjøre. Men muligheten for selvrealisering bestemmes i høy grad av samfunnets
435 rammebetingelser. Muligheten for å utvikle seg selv, kommer an på
maktfordelingen og verdisetningen i det norske samfunn.

440 Dette forsvar for frihet er også et rop om fellesskap. Frihet må være for alle. Det
får vi bare til i et raust, rettferdig samfunn. I Framtids-Norge må vi ikke gjøre
frihet og fellesskap til fiender. Tvert om må vi besynge friheten som den høyeste
verdi og argumentere for at nettopp denne mest grunnleggende av alle
menneskelige verdier, bør alle få nyte godt av. Derfor må friheten deles. Derfor
445 må friheten koples til sine moralske slektninger: Rettferdighet og likeverd.
Marcel Proust sier i På sporet av den tapte tid: "The question is not as for
Hamlet to be or not to be, but to belong or not to belong." Intet menneske er
en øy. Friheten finnes ikke på en øy, løsrevet fra det sosiale fastlandet. Her er vår
felles politiske utfordring: Å bygge Velferdsstaten videre slik at hver enkelt av de
450 4 652 228 enkeltmenneskene i dette landet får et verdig utviklingsrom, sitt eget
frihetsrom. Utfordringen blir å ekspandere solidariteten dit hen at vi lover
hverandre: Også den høyeste menneskelige verdi, friheten i betydningen
muligheten til selvrealisering, skal vi dele på i et rettferdig fellesskap. Frihet er et
smittsomt vitamin. Den som er fri ser at egen frihet blir til av andres klokskap og
455 romslighet. Det gjør friheten til en gjensidig ytelse. Opplevelser i det egne
frihetsrommet stimulerer til å respektere andres frihetsrom. Slik skaper frihet et

raust samfunn som ikke bare tolererer, men gleder seg over et mangfold av livsstiler, legninger, væremåter og kroppar.

460

Jeg har prøvd å vise hvilken mentalitet, hvilke tidsånder som truer menneskets frihet i Norge i dag. Men mentaliteter og tidsånder, det høres nesten spiritistisk ut. Tidsånder, sitter ikke de og gynger på en sky, høyt i det blå? Hvilken adresse er det å bekjempe? Vi må gjøre fiendebildet mer jordnært, mer presist. Vi må kle
465 av forsvinningsdrakten og vise at mange av de autoritære tendenser bor i det rådende politisk økonomiske system: Kapitalismen. Den kapitalistiske ideologi tar frihet fra menneskene ved:

- Å dyrke styrke og forakte svakhet

470

- Å kreve høyere, raskere, sterkere

- Å forføre oss til å danse rundt gullkalven

475

- Å kreve økonomisk monokultur globalt

- Å ville eie arbeidskraften, tankene og væremåtene våre

- Å pakke sin undertrykkelse inn i ordene helse og trygghet

480

Jeg har i bøker og artikler advart mot monokultur og perfeksjonsdyrking på helsens område. Aldous Huxley klargjør trusselbildet i Brave New World. I Vidunderlige nye verden er alle innbyggerne via genmanipulering og sosial ingeniørkunst 100 % standardisert til helseøkonomisk livsstil og optimal
485 samfunnsnytte. Bare ett menneske har sluppet unna den kollektive uniformeringen. Han kalles Villmannen og det er en tankevekkende samtale (fritt gjengitt) mellom Villmannen og residerende Verdensleder Mustafa Mond (kunne like godt vært Kjell Magne Bondevik eller Jens Stoltenberg). Mustafa Mond sier: "Verden er stabil nå. Folk er lykkelige, de får det de vil ha og lengter aldri etter det de ikke kan få. De har det bra, de har trygghet, de er aldri syke, de føler ikke dødsangst og de er velsignet uvitende om lidenskap og sterke følelser."
490 Villmannen: "Men jeg liker ubehageligheter." "Vi gjør ikke det," sa Verdenslederen. "Vi foretrekker å gjøre saken uten bråk og i all gemyttlighet." "Men jeg vil ikke ha gemyttlighet," svarte Villmannen. "Jeg vil ha Gud, jeg vil ha
495 poesi, jeg vil ha virkelig fare, jeg vil ha frihet, jeg vil ha det gode, jeg vil ha

synden." "I virkeligheten," sa Mustafa Mond, "gjør du krav på retten til å være ulykkelig." "Ja vel, så gjør jeg det," sa Villmannen trassig. "Jeg krever retten til å være ulykkelig, for ikke å tale om retten til å bli gammel og stygg og impotent, 500 retten til å ha syfilis og kreft, retten til å ha for lite mat, retten til å være luset, retten til å leve i stadig angst for det som kan hende i morgen, retten til å bli pint av unevnelige plager av enhver art." "Velbekomme," sa Verdenslederen Mustafa Mond. I frihetens navn må vi være på Villmannens side og lese siste vers av Paul Éluards dikt Liberté: Og med makten i et ord begynner jeg mitt liv på ny jeg er 505 født for å kjenne deg for å gi deg navnet: Frihet!

LITTERATUR

1. de La Boétie E. Om den frivillige trelldom. Oslo: Aschehoug, 1984. 510
2. Dostojevskij F. Brødrene Karamasov I. Oslo: Gyldendal, 1976: 278-80.
3. Carling F. Skapt i vårt bilde. Oslo: Gyldendal, 1975.
- 515 4. Kirkengen AL. Volden i familien - et anliggende for helsefagene, i: Jonassen W. red. I de beste familier. HiO-notat 2003 nr. 12. Oslo: Høgskolen i Oslo, Kompetansesenter for voldsofferarbeid, 2003: 109-20.
5. Gulbrandsen P. Skjult medisinsk makt i samfunnet, i: Fugelli P, Stang G, 520 Wilmar B. red. Makt og medisin. Oslo: Makt- og demokratiutredningen. 2003: 118-32.
6. Fugelli P. 0-visjonen. Essays om helse og frihet. Oslo: Universitetsforlaget, 2003. 525
- Fredriksen S. Bad luck and the tragedy of modern medicine. Oslo: Faculty of Medicine, University of Oslo, 2005.
7. St. meld. nr. 16 (2002-2003) Resept for et sunnere Norge. 530 Folkehelsemeldingen.
8. Wilkinson RG. Unhealthy societies. The afflictions of inequality. London: Routledge, 1996. Wilkinson RG. The impact of inequality. How to make sick societies healthier. London: Routledge, 2005.

9. Marmot M. The status syndrome: how social standing affects our health and longevity. New York: Times Books, 2004. 12. Greene G. The Ministry of Fear. London: Heinemann, 1973.

540

10. Advarte mot å glemme Gud. Tradisjonelt budskap fra Benedict XVI, Aftenposten morgen, 22. mai, 2005, s. 12-13. 14.

11. Fugelli P. Rød resept. Essays om perfektjon, prestasjon og helse.

545 Universitetsforlaget, 2005.

12. Vetlesen AJ. Smerte. Oslo: Dinamo forlag, 2004. Fugelli P. Verdier og strategier i det forebyggende helsearbeidet. Tidsskr Norske Lægeforen 2004; 124: 1822.

550

13. Fugelli P. The Zero-vision: Potential side effects of communicating health perfection and zero risk. Patient Edu and Couns 2006; 60: 267-71.

14. Huxley A. Vidunderlige nye verden. Oslo: Aschehoug, 1990.

555

Kilde

<http://folk.uio.no/pfugelli/foredrag.htm>

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/licence-to-live>

560

565

570